

ZDZISŁAW KUPISIŃSKI SVD

ADWENTOWI ŚWIĘCI: KATARZYNA I ANDRZEJ W TRADYCYJ LUDOWEJ

Kościół od czasów apostołskich czcił tych, którzy swym męczeństwem dali najwyższe świadectwo wiary i miłości do Chrystusa. Z czasem do tego grona dołączono osoby, które znamienne praktykowały cnoty chrześcijańskie oraz naśladowały pokorę, czystość i ubóstwo Jezusa. Kościół, przypominając życie ludzi idących wiernie za Chrystusem, wskazuje każdemu najbezpieczniejszą drogę, po której – stosownie do stanu i warunków – można dojść do doskonałego zjednoczenia z Panem, czyli do świętości. W życiu tych, którzy byli współuczestnikami naszego człowieczeństwa, Bóg ukazuje naocznie swoją obecność i swoje oblicze. W nich do nas przemawia, dając znaki swego królestwa, do którego jesteśmy zapraszani przez Niego oraz przez świętych, którzy potwierdzają prawdy Ewangelii¹.

Układanie życia według kalendarza liturgicznego z wyznaczonymi na poszczególne dni roku wspomnieniami świętych polegało nie tylko na tym, że mieszkańcy wsi koncentrowali się na postaci patrona obchodzonego święta, którego narodzenie do nieba wspomniano. Z niektórymi wiązały się dawne zwyczaje, wróżby czy praktyki magiczne. Czas późnej jesieni obfitował w różne wierzenia, sięgające swą genezą czasów przedchrześcijańskich. Kończący się rok wegetacyjny i kościelny oraz zbliżające się przesilenie dnia z nocą sprzyjały powstawaniu różnego rodzaju zabiegów wróżebnych. Stając

Ks. dr hab. ZDZISŁAW KUPISIŃSKI – prof. KUL, pracownik Katedry Historii i Etnologii Religii w Instytucie Teologii Fundamentalnej KUL; adres: ul. Jagiellońska 45, skr. poczt. 1110, 20-950 Lublin 112; e-mail: dzidek@kul.pl

¹ Por. Konstytucja dogmatyczna o Kościele nr 50. W: Sobór Watykański II. *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*. Poznań 2002; W. P i s z c z e k. *Wspomnienie świętych na każdy dzień. Martyrologium*. Kraków 2005 s. 6-8.

przed niewiadomą „tego, co przyniesie los” w nadchodzącym nowym roku, starano się szukać odpowiedzi w praktykach magicznych, do których wykorzystywano dusze zmarłych i siły nadnaturalne, gdyż wierzono w ich szczególną obecność na ziemi w tym przełomowym okresie².

W artykule przedstawione zostaną postaci świętej Katarzyny i świętego Andrzeja Apostoła w religijności i w tradycji ludowej. Wspomnienia tych świętych w liturgii Kościoła przypadają na kończący się rok kościelny i początek Adwentu. Wokół nich skupiło się wiele przedchrześcijańskich zwyczajów i wierzeń ludowych, najczęściej o charakterze wróżb matrymonialnych, jak również elementów magicznych. Wigilia św. Andrzeja poświęcona była wróżbom dotyczącym zamążpójścia dziewcząt, zaś wigilia św. Katarzyny wróżbom kawalerskim³.

W opracowaniu tym korzystano z wyników etnograficznych badań terenowych prowadzonych przez autora w regionie opoczyńskim w latach 1990-1993 oraz w regionie opoczyńskim i radomskim w latach 1995-2005 (te poszerzono o problematykę tanatologiczną). Wykorzystano także dotychczasowe opracowania etnologiczne i teologiczne dotyczące omawianej problematyki, a także niektóre prace magisterskie napisane przez studentów w Katedrze Historii i Etnologii Religii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Punkt pierwszy zawiera krótką biografię św. Katarzyny oraz wskazuje jej miejsce w obrzędowości ludowej. W drugim w analogiczny sposób przedstawiono postać św. Andrzeja Apostoła.

I. POSTAĆ ŚW. KATARZYNY ALEKSANDRYJSKIEJ W ŚWIADOMOŚCI TRADYCJI LUDOWEJ

Jest jedną z najbardziej znanych świętych zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie; jednak znikome są informacje o jej życiu. Istnieją dwa opisy męki i męczeńskiej śmierci św. Katarzyny Aleksandryjskiej. Pochodzą one z VI w.;

² Z. Kupisiński. *Adwent i Boże Narodzenie w regionie opoczyńskim. Studium religijności ludowej*. Warszawa 1997 s. 35; J. Nowak. *Adwent i Boże Narodzenie w regionie tomaszowskim. Studium religijności ludowej*. Lublin 2003 s. 83 n.; R. Tomicki. *Religijność ludowa*. W: M. Biernacka, M. Frankowska, W. Paprocka (red.). *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej*. T. 2. Wrocław 1981 s. 44 n.; A. Zadrożyńska. *Świąty, zaświaty. O tradycji świątowań w Polsce*. Warszawa 2000 s. 45 n.

³ M. Ziółkowska. *Szczodry wieczór, szczodry dzień: obrzędy, zwyczaje, zabawy*. Warszawa 1989 s. 141. W. Zaleski. *Święci na każdy dzień*. Łódź 1982 s. 732 n.; E. Ferenc. *Polskie tradycje świąteczne*. Poznań 1998³ s. 201.

znane są także legendy odnoszące się do postaci Świętej. Zachowało się także świadectwo o niej z IV w. sięgające niemalże czasów, w jakich żyła św. Katarzyna, gdyż wspominają o Świętej św. Rufin i św. Euzebiusz z Cezarei Palestyńskiej⁴.

Pochodziła z Aleksandrii, stolicy Egiptu, przyszła na świat w rodzinie królewskiej. Była osobą wykształconą, inteligentną i obdarzoną niezwykleymi zdolnościami. O jej rękę daremnie ubiegali się najwybitniejsi obywatele miasta – legenda głosi, że odrzuciła propozycję małżeństwa, jaką oferował jej cesarz – gdyż jako chrześcijanka złożyła ślub dozgonnej czystości. W czasie prześladowania Kościoła szczególną nienawiścią wobec chrześcijan wyróżniał się cesarz Maksencjusz. Chciał skłonić Katarzynę, aby zapałała się Chrystusa⁵. Za odmowę złożenia ofiary bożkom pogańskim i odrzucenie propozycji korzystnego zamążpójścia została skazana na więzienie i tortury, z których wyszła bez uszczerbku na zdrowiu. Heroiczna postawa i nadzwyczajne zjawisko powstałe przy zadawaniu cierpienia św. Katarzynie doprowadziły do nawrócenia strażników więzienia na chrześcijaństwo. Na rozkaz Maksencjusza ścięto ją mieczem⁶. Według legendy aniołowie zanieśli jej ciało na górę Synaj, co prawdopodobnie dotyczy przeniesienia relikwii św. Katarzyny do kościoła Najświętszej Maryi Panny na Synaju⁷.

Ikonografia przedstawia Świętą jako młodą dziewczęce niezwykłej urody, w koronie królewskiej, z rozpuszczonymi włosami, odzianą w bogatą suknię, z księgą w dłoni lub jako męczennicę z symbolami męczeństwa (koło zębate

⁴ Z a l e s k i. *Święci na każdy dzień* s. 732 n.; F e r e n c. *Polskie tradycje świąteczne* s. 201.

⁵ Zob. J. Z b i c i a k. *Katarzyna Aleksandryjska. I. Życie*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 8. Red. B. Migut i in. Lublin 2000 kol. 986.

⁶ Legenda opowiada, że Święta została wezwana do cesarskiego pałacu, aby bronić praw Chrystusowych wobec pięćdziesięciu pogańskich mędrców. Dyskusja trwała długo. Jej wypowiedzi były logiczne i trafne do tego stopnia, że wszyscy mędrcy uznali ich dotychczasowe wierzenia za fałszywe i uwierzyli w Jezusa. Rozwścieczony cesarz kazał żywcem spalić swoich uczonych. Modlitwy św. Katarzyny sprawiły, że nie zapaarli się nowej wiary. Odtąd św. Katarzyna jest czczona jako patronka filozofów, ludzi nauki i uniwersytetów. F e r e n c. *Polskie tradycje świąteczne* s. 202; Z a l e s k i. *Święci na każdy dzień* s. 733.

⁷ Z b i c i a k. *Katarzyna Aleksandryjska* kol. 986. W. Heyducki tak opisuje śmierć Świętej: „Jeden z siepaczków odciął jej głowę mieczem dnia 25 listopada. Bóg uświetnił męczeńską śmierć, bo z ran jej popłynęło mleko, w miejscu krwi, i święci aniołowie zanieśli jej ciało na górę Synaj w Arabii i tam je pochowali. Niektórzy jednak twierdzą że to byli zakonnicy z tej góry, którzy często bywają aniołami nazywani” (*Świętych Pańskich trzydzieści trzy*. Poznań 1892 s. 40), cyt. za: F e r e n c. *Polskie tradycje świąteczne* s. 203.

i miecz). U jej stóp leży (czasami) głowa lub postać cesarza Maksencjusza⁸. Atrybutem Świętej jest także pierścień zaręczynowy wkładany jej na palec przez Dziecię Jezus. Stał się on symbolem mistycznego małżeństwa z Chrystusem⁹. Święta Katarzyna, której wspomnienie w liturgii Kościoła przypada 25 XI, jest patronką niewinności i trudnych sytuacji rodzinnych, opiekunką studentów, filozofów, teologów oraz przedstawicieli wielu innych zawodów. W całej Europie czczona jest jako patronka kolejarzy¹⁰.

W tradycji ludowej Adwent rozpoczyna się od św. Katarzyny, do czego nawiązuje powiedzenie: „Święta Katarzyna Adwent rozpoczyna” lub podobne: „Św. Katarzyna klucze pogubiła, święty Andrzej znalazł, zamknął, Adwent zaraz”¹¹. W Sitowie koło Opoczna mówiono: „Św. Katarzyna Adwent związała i pijakowi wódki pić nie kazała”. Niewątpliwie powiedzenie podkreśla ascetyczny charakter tego okresu w religijności ludowej oraz wskazuje na postanowienia podejmowane na czas Adwentu przez mężczyzn, którzy mieli

⁸ Przedstawienie św. Katarzyny z kołem obrotowym być może nawiązuje do treści legendy o niej, w której jest mowa, że pogański władca kazał wprowadzić w ruch najeżone nożami koło i poszarpać nim ciało uwięzionej. Wtedy stał się cud, gdyż koło rozsypało się w rękach kata. Zrobiło to na obserwatorach wielkie wrażenie, wielu z nich po tym wydarzeniu przyjęło chrzest. Kołodzieje i kolejarze obrali św. Katarzynę za swą patronkę, gdyż ich życie zależy od kół. F e r e n c. *Polskie tradycje świąteczne* s. 202; Z a l e s k i. *Święci na każdy dzień* s. 733.

⁹ O jej szczególnym wybraństwie pisze ks. W. Hozakowski: „Bóg wszakże ją sobie upatrzył na szczególniejszą wybrankę. Powiadają że w czasie, kiedy zaczęła zapoznawać się z prawdami Chrystusowymi, ukazała się jej Najświętsza Maryja Panna z Dzieciątkiem Jezus na ręku. Boża Dziecina miała odwrócić Swą twarzyczkę od Katarzyny, bo niezupełnie jeszcze czysta dla braku uświęcenia przez chrzest św., była. To dziwne widzenie wpłynęło na to, że Katarzyna przyspieszyła porzucenie bałwochwalstwa znikomego. Przyjęła wkrótce chrzest św., a w nagrodę doznała ponownego widzenia, w którym Jezus zaślubił ją Sobie duchowo pierścieniem włożonym na palec św. Katarzyny. Niewymowna łaska to sprawiła, że dziewica cudnej urody zupełnie ofiarowała się służbie Bożej w dozgonnym panieństwie” (cyt. za: F e r e n c. *Polskie tradycje świąteczne* s. 201 n.); K u p i s i ń s k i. *Adwent i Boże Narodzenie* s. 36; H. P a p r o c k i. *Katarzyna Aleksandryjska*. II. *Kult*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 8. Red. B. Migut i in. Lublin 2000 kol. 986.

¹⁰ P a p r o c k i. *Katarzyna Aleksandryjska*. II. *Kult* kol. 986 n.; K u p i s i ń s k i. *Adwent i Boże Narodzenie* s. 36.

¹¹ R. K r u k. *Zwyczaj, obrzędy oraz wierzenia adwentowe i bożonarodzeniowe w parafii pw. św. Barbary w Przeworsku (diecezja przemyska)*. Lublin 2003 (mps KUL) s. 43. Zdaniem respondentów św. Katarzyna zgubiła klucz do hulanek, zabaw i wesel, a św. Andrzej znalazł ten klucz i zamknął nim czas hucznych zabaw, rozpoczynając w ten sposób okres Adwentu. Tamże s. 42. Por. w innych regionach: N o w a k. *Adwent i Boże Narodzenie w regionie tomaszowskim* s. 87; K u p i s i ń s k i. *Adwent i Boże Narodzenie* s. 36; B. O g r o d o w s k a. *Radość wszelkiego stworzenia – rzecz o Adwencie i Bożym Narodzeniu – historia, tradycja, obyczaj Polski*. Warszawa 2008 s. 39.

problemy z powstrzymaniem się od napojów alkoholowych. Wielu uzależnionych od alkoholu z pobudek religijnych na okres Adwentu stawało się abstynentami¹².

Z dniem św. Katarzyny wiązane były także przysłowia odnoszące się do pogody: „Jak się św. Katarzyna głosi, tak się Nowy Rok nosi”, „Katarzyny dzień jaki, cały grudzień taki”, „Po św. Katarzynie pomyśl o pierzynie”¹³.

Dzień św. Katarzyny przypadał na kończący się rok liturgiczny, kiedy to jeszcze przed rozpoczynającym się Adwentem można było zawrzeć związek małżeński. Sprzyjał temu jesienny czas po pracach w polu. Znaczenie tego dnia dla mieszkańców naszego kraju najlepiej przedstawiają ludowe porzekadła: „Na świętą Katarzynę, bierz swoją pod pierzynę”, „Święta Katarzyna adwent zaczyna, adwent zawiązała, a dziewczucha nieszczęśliwa, że się nie wydała”, „Święta Katarzyna śluby ucina”, „Od św. Katarzyny nie prześladuj dziewczyny”¹⁴.

Z datą św. Katarzyny kojarzono wróżby kawalerskie. Witold Klinger wskazuje na pewne podobieństwa imienia Katarzyna i greckiego słowa *katharos*, oznaczającego czysty, niewinny, co rekomendowało ją na szafarkę niewinnych i czystych oblubienic oraz patronkę młodzieńców, a także opiekunkę dziewiczych czystych narzeczonych i wiernych wzorowych żon. Wierzono, że św. Katarzyna pomaga bogobojnym kawalerom w wyborze odpowiedniej panny, aby: „Stanąc na ślubnym kobiercu z tą, która jest mu na sercu”¹⁵.

Dawniej w wigilię św. Katarzyny organizowano tzw. katarzynki, nazywając ten wieczór „kawalerskim”, gdyż praktykowano męskie wróżby. Wówczas

¹² Według informacji J. W., K. J. z Sitowej; T. K., H. P., A. G. z Białaczowa; A. G., M. U. z Mroczkowa Gościnnego; B. K., S. K. z Wygnanowa; H. S., J. S. z Ludwinowa i wielu innych. Por. F e r e n c. *Polskie tradycje świąteczne* s. 203; R. L a n d o w s k i. *Dawnych obyczajów rok cały. Między wiarą, tradycją i obrzędem*. Pelplin 2000 s. 198 n.

¹³ Według informacji W. S. z Ponikła; A. G., M. U. z Mroczkowa Gościnnego; B. G., A. G. z Białaczowa; S. Ż., A. W. z Miedzny Murowanej; K. M., D. K. z Cukrówki; E. Z., Z. S. z Woli Zagrodniej. Zob. też Z a l e s k i. *Święci na każdy dzień* s. 733 n.; L a n d o w s k i. *Dawnych obyczajów rok cały* s. 198. L. M. Z e l e k. *Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia adwentowe i bożonarodzeniowe w parafii Jazowsko (diecezja tarnowska)*. Lublin 2004 (mps KUL) s. 32.

¹⁴ Według informacji M. K., Z. K., z Odrowąża; K. N., P. S., S. S. z Topolic; E. Ch., Z. Ch. z Petryków; T. K., M. K. z Chelst; J. G., F. Z. z Grabowej i wielu innych. F e r e n c. *Polskie tradycje świąteczne* s. 203.

¹⁵ B. O g r o d o w s k a. *Święta polskie. Tradycja i obyczaj*. Warszawa 1996 s. 323; K. Z a w i s t o w i c z. *Wróżby w wigilie św. Andrzeja i św. Katarzyny*. „Wiedza i Życie” 8:1988 nr 11 s. 864; W. K l i n g e r. *Doroczne święta ludowe a tradycje grecko-rzymskie*. Kraków 1931 s. 87.

w karczmie bywało wesoło, muzykanci grali, co było już w pełni zakazane w czasie andrzejkowym, do czego nawiązuje przysłowie: „Święta Katarzyna śmiechem, święty Andrzej grzechem”. W wigilię dnia św. Katarzyny kawaler, który nie potrafił się zdecydować na żadną pannę, mógł sobie powróżyć i w ten sposób odszukać życiową wybrankę, przygotowaną mu przez los. Tego wieczora przeważały wróżby matrymonialne i małżeńskie. Oczekiwana dziewczyna mogła ukazać się chłopcu we śnie. Wróżba była bardziej pewna, jeśli po wieczornej toalecie, młodzieniec otarł się zapaską lub dziewczęcą koszulą, albo spał na części kobiecej bielizny ukrytej pod prześcieradłem. Na Mazowszu chłopcy podkładali sobie na noc pod głowy spódnice dziewcząt, aby im się przyśniły przyszłe żony. Kawalerowie wkładali pod poduszkę także karteczki, na których wypisywali imiona dziewcząt. Rano, wyciągając jedną z nich, można było dowiedzieć się, która z panien będzie przyszłą żoną. Wyraża to przysłowie: „W noc świętej Katarzyny są pod poduszką dziewczyny” czy podobne „W święto Katarzyny są pod poduszką dziewczyny”. Przed dniem św. Katarzyny chłopcy ucinali gałązkę wiśni lub czereśni i wkładali do naczynia z wodą. Gdy zakwitła w wigilię Bożego Narodzenia, wtedy wzbudzała u kawalera optymizm i nadzieję na ożenek w najbliższym czasie¹⁶. Zwyczaje kawalerskich wróżb matrymonialnych uległy zapomnieniu pod koniec XIX i na początku XX wieku.

Współcześnie dzień świętej Katarzyny obchodzony jest jako uroczystość opiekunki kolejarzy. Pracownicy kolei licznie biorą udział we Mszy św., prosząc patronkę, aby wypraszała dla nich u Jezusa Chrystusa błogosławieństwo Boże w pracy i opiekę nad nimi i ich rodzinami.

Zwyczaj wróżenia w tym dniu miał charakter drugorzędny wobec wróżb andrzejkowych, dlatego „katarzynki” nie cieszyły się tak dużą popularnością, a dziś już znikły. Ślady po nich można spotkać we współczesnych „andrzejkach”. Bliskość dni św. Katarzyny i św. Andrzeja (5 dni) w kalendarzu litur-

¹⁶ Według informacji S. P., H. P., A. W. z Białaczowa; W. N., M. N. z Zachorzowa; S. D., F. D. z Zachorzowa; T. S., J. K. z Żarnowa; T. B., J. P. z Chlewisk; A. D., J. K. z Radomia i wielu innych. O. K o l b e r g. *Dzieła wszystkie*. T. 24: *Mazowsze*. Cz. 1. Kraków 1885 s. 195 n.; t e n ż e. *Dzieła wszystkie*. T. 28: *Mazowsze*. Cz. 5. Kraków 1890 s. 350 n.; Z. K u c h o w i c z. *Z dziejów obyczajów polskich. W wieku XVII i pierwszej połowie XVIII*. Warszawa 1957 s. 239. Na Wołyniu i u Wałachów Morawskich dziewczęta w dzień św. Katarzyny wkładały do wody gałązki wiśniowe, spodziewając się zamążpójścia w najbliższe zapusty, pod warunkiem, że wiśnia zakwitła na wigilię Bożego Narodzenia lub na Trzech Króli. Na niektórych terenach Ukrainy za zły omen uważano zakwitnięcie zasadzonej przez dziewczęta gałązki „na pokutji” na Boże Narodzenie. Z a w i s t o w i c z. *Wróżby w wigilie św. Andrzeja i św. Katarzyny* s. 7.

gicznym sprawiła, że w wigilię św. Andrzeja odbywały się wspólnie wróżby dziewcząt i chłopców.

II. LUDOWA REINTERPRETACJA POSTACI ŚW. ANDRZEJA APOSTOŁA

Początek Adwentu łączono także z postacią św. Andrzeja Apostoła, którego święto w kalendarzu liturgicznym przypada 30 listopada. Zgodnie z polskim powiedzeniem, że św. Andrzej „zatwierdza Adwent, „zawiazany” przez świętą Katarzynę, ostatecznie go zatem rozpoczyna. Święty pochodził z Betsaidy (J 1, 44), mieszkał w Kafarnaum, był rybakiem, bratem św. Piotra, uczniem Jana Chrzciciela i Chrystusa. Według tradycji kościelnej głosił Ewangelię w Scytii i Epirze. Kościoły wschodnie widzą w Apostole swego patrona i założyciela. Święty poniósł śmierć męczeńską ukrzyżowany głową w dół na krzyżu, przypominającym kształt litery X, nazywanym krzyżem św. Andrzeja. Tradycja podaje, że śmierć Apostoła nastąpiła 30 listopada około 65 roku w Patras (Grecja). Relikwie św. Andrzeja w roku 356 przewieziono z Patras do Konstantynopola i umieszczono w kościele Apostołów. Po zajęciu tego miasta przez krzyżowców (1202), relikwie zostały przeniesione do Amalfi koło Neapolu. Z polecenia papieża Piusa II głowę św. Andrzeja przywieziono do Rzymu i umieszczono w bazylice św. Piotra. Na prośbę metropolity z Patras, Konstantinosa, 26 września 1964 r. papież Paweł VI nakazał zwrócić relikwię głowy Apostoła katedrze św. Andrzeja w Patras¹⁷. Tradycja chrześcijańska głosi, że św. Andrzej pracował w Scytii, między Dnieprem a Donem. Według wielu innych źródeł św. Andrzej rozwijał działalność apostołską w Małej Azji, skąd udał się do Achai, gdzie zmarł śmiercią męczeńską¹⁸.

¹⁷ T. C h o d z i d ł o, W. S z u b z d a. *Andrzej Apostoł. I. Życie i kult.* W: *Encyklopedia Katolicka*. T. I. Red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski. T. 1. Lublin 1973 kol. 533; F e r e n c. *Polские традиции святочные* s. 15 n.; W. Z a l e s k i. *Rok kościelny. Święta Pańskie, Matki Bożej, Apostołów, Świętych i Błogosławionych Pańskich oraz dni okolicznościowe*. T. 2. Warszawa 1993 s. 538 n.

¹⁸ Z a l e s k i. *Święci na każdy dzień* s. 740. Tradycja słowiańska mówi, że odbył trzecią podróż misyjną wiodącą z Sinop nad morzem Czarnym aż do Nowogrodu Wielkiego przez Karsuń i Kijów. Popularność tej legendy sprawiła, że na Rusi za Włodzimierza Monomacha (1053-1125) imię Andrzeja nadawano członkom dynastii, np. A. Dobry, A. Bogolubski. Pod wezwaniem Andrzeja budowano cerkwie w Kijowie i Perejestawiu. W Polsce o kulcie św. Andrzeja świadczy kościół pod jego wezwaniem wybudowany w Krakowie już w XI w. Popularność Andrzeja wśród narodów słowiańskich znalazła odzwierciedlenie w ludowych zwyczajach i wierzeniach. W Polsce noc Andrzeja (tzw. andrzejki, 29/30 XI) jest porą wróżenia. C h o d z i d ł o, S z u b z d a. *Andrzej Apostoł* kol. 533.

W ikonografii Apostoła przedstawiany bywa z księgą i krzyżem w kształcie litery X, który jest symbolem jego męczeństwa. Uznawany jest za patrona Kościoła prawosławnego, rybaków, rycerzy, rzeźników, podróżnych, za orędownika w różnych chorobach, opiekuna osób cierpiących na podagrę i różę. Głównie jednak znany jest jako patron cnotliwych panien na wydaniu i opiekun zawieranych małżeństw¹⁹.

Popularność postaci św. Andrzeja znalazła swe odzwierciedlenie w ludowych zwyczajach i wierzeniach. W tradycji ludowej wigilia św. Andrzeja była wieczorem wróżb dziewczęcych dotyczących miłości i małżeństwa. Wróżby znane i praktykowane były prawie we wszystkich regionach Polski²⁰ oraz w innych krajach europejskich, np. w Niemczech, Szwajcarii, Czechach, Rumunii, Rosji, na Słowacji, Ukrainie, Białorusi, Litwie, Węgrzech, a także w krajach śródziemnomorskich, głównie na greckich wyspach Sporadach. Zdaniem W. Klingera geneza wróżenia sięga środowiska greckiego, gdzie występowała świadomość pokrewieństwa etymologicznego między imieniem świętego (*Andreas*) i grecką nazwą męża czy mężczyzny (*aner*, z przypadkiem drugim *andr-os*). Przez podobieństwo imienia do tych wyrazów upatrywano w św. Andrzeju szafarza mężów, szczególnie w dniu poświęconym jego pamięci. Niektóre z hipotez twierdzą, że kult chrześcijański św. Andrzeja zastąpił wcześniej istniejący starogermański kult boga Freyera, rozdawcy bogactw, patrona miłości i płodności. Dotychczasowe hipotezy nie wyjaśniają jednak genezy wróżb i ich zasięgu²¹.

W tradycji polskiej na dzień św. Andrzeja oczekiwała młodzież ze względu na wróżebny charakter wieczoru, nazywanego andrzejkami, jędrzejkami, andrzejówkami lub jędrzejówkami. Pierwsze wróżby andrzejkowe znane były w Polsce już w XVI wieku. Początkowo dziewczęta wróżyły sobie osobno, bez świadków, aby nie osłabić mocy wróżebnych praktyk, w pobliżu nie powinni znajdować się chłopcy, panny ani nawet domowe zwierzęta (pies,

¹⁹ J. K u c z y ń s k a - M ę d r e k. *Andrzej Apostoł. W ikonografii*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 1. Red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski. T. 1. Lublin 1973 kol. 533; W. N i e w ę g ł o w s k i. *Leksykon świętych*. Warszawa 1998 s. 191; U. J a n i c k a - K r z y w d a. *Patron, atrybut, symbol*. Poznań 1993 s. 27; Z a l e s k i. *Rok kościelny* s. 537 n.

²⁰ A. Z a d r o ż y ń s k a, K. B r a u n. *Zielnik polskich świątowań*. Warszawa 2003 s. 230-237; t a ż. *Przewodnik po tradycji. Świątowania polskie*. Warszawa 2002 s. 59-62; J. U r y g a. *Rok Polski w życiu, tradycji i obyczajach ludu*. Włocławek 1998 s. 193 n.

²¹ K l i n g e r. *Doroczne święta ludowe* s. 85 n.; Z a w i s t o w i c z. *Wróżby w wigilię św. Andrzeja i św. Katarzyny* s. 2; J. S m o s a r s k i. *Oblicza świąt*. Warszawa 1990 s. 10; B. O g r o d o w s k a. *Zwyczaje, obrzędy i tradycje w Polsce. Mały słownik*. Warszawa 2000 s. 10.

kury czy kot). Zakaz ten mógł być reliktem archaicznych zabiegów magicznych sprzyjających miłości i płodności²².

W wieczór wigilijny św. Andrzeja łączono szereg wróżb o charakterze matrymonialnym. Między innymi nawiązywało do nich popularne przysłowie, które oddaje atmosferę tego dnia: „Na świętego Andrzeja dziewczkom z wróżby nadzieja”. Wróżby dziewczęce odprawiano wspólnie, w grupach rówieśnic. Do jednej z najpopularniejszych należało mierzenie trzewikami dziewczyn odległości od ściany do przeciwległych drzwi. Tego wieczoru wkładano też gałązkę wiśni do wody, jeśli zakwitła na wigilię Bożego Narodzenia, wówczas wróżyła pannie zamążpójście²³.

W nocy z 29 na 30 listopada wielką wagę przypisywano snom. Dziewczeta wszystkich stanów wierzyły, że ich sny w tę noc mogą być prorocze. Wyrażają to przysłowia czy modlitewne sentencje: „Noc Andrzeja świętego przywiedzie narzeczonego”, „Święty Andrzeju, dobrodzieju, ja na ciebie len, konopie sieję, niech mi się przyśni, kto mi będzie najmilszy” albo „Daj ty mi znać, z kim go będę rwać”. Aby ten sen był prawdziwy należało przez cały dzień św. Andrzeja pościć i modlić się do Apostoła i tak pozyskać jego pomoc i opiekę. Można jeszcze wspomnieć o tej wróżbie. Nad ranem z karteczek umieszczonych przed spaniem pod poduszką wyciągano jedną z wypisanym imieniem kawalera. Wśród karteczek znajdowały się także czyste, wylosowanie przez pannę jednej z nich oznaczało staropanieństwo. Tej nocy dziewczęta kładły pod poduszkę spodnie męskie, by w najbliższym czasie wyjść za mąż. Najbardziej popularną wróżbą tego wieczora było lanie wosku przez klucz lub miotłę na zimną wodę, do czego nawiązywało przysłowie: „Nalejcie wosku na wodę, ujrzycie swoją przygodę”. Dziewczyny z odlanych i zastygłych kształtów, trzymany pod światło, wzywały pomocy św. Andrzeja: „Andrzeju, Andrzeju, daj znać, co się będzie ze mną dziać”²⁴.

²² Powszechne w regionie opoczyńskim i radomskim. Zob. też. O g r o d o w s k a. *Radość wszelkiego stworzenia* s. 54; S. B a r t o s e k. *Zwyczaj, obrzędy i wierzenia adwentowe i bożonarodzeniowe w parafii Dys (archidiecezja lubelska)*. Lublin 2000 s. 36 (mps KUL).

²³ Zob. T. S m o l i ń s k a. *Tradycyjne zwyczaje i obrzędy śląskie*. Opole 2004 s. 31; E. J. G ę c a. *Zwyczaj, obrzędy oraz wierzenia adwentowo-bożonarodzeniowe w parafii Jabłonna (archidiecezja lubelska)*. Lublin 2008 s. 34 n.; K o l b e r g. *Mazowsze*. Cz. 1 s. 196; G. K o z i e r s k a. *Zwyczaj, obrzędy oraz wierzenia adwentowe i bożonarodzeniowe w parafii Świętej Trójcy w Wieszowie (diecezja gliwicka)*. Lublin 1998 s. 34 (mps KUL); Z a l e s k i. *Święci na każdy dzień* s. 741.

²⁴ Według informacji J. G., A. G., A. P. z Białaczowa; M. W. z Libiszowa; S. S., T. K. ze Skroniny; M. M., S. S. z Opoczna; J. W., P. C. z Radzic Dużych i wielu innych. Zob też

Podpalano też złożony lub zmięty papier. Z cienia, jaki rzucono z niego na ścianę, odczytywano przyszłe wydarzenia. W tę andrzejkową noc zwracano uwagę na mężczyznę, który się przyśni, gdyż ten miał stać się przyszłym mężem. Wróźono także z kielbasek. Każda dziewczyna kładła kawałek kiełbasy na podłodze, następnie wpuszczano do izby psa. Dziewczyna, której kawałek kiełbasy pies zjadł jako pierwszy, miała pierwszeństwo wyjścia za mąż. Dziewczęta ustawiały na stole kilka garnuszków. Pod jeden z nich wkładały: różaniec – oznaczający zakon, pierścionek lub wstążkę – małżeństwo, chusteczkę – staropanieństwo, zielony listek, zwłaszcza liść rutu – staropanieństwo, laleczkę – nieślubne dziecko, grudkę ziemi – smutek, choroby, a nawet śmierć w rodzinie. Panny, które chciały dowiedzieć się, kiedy wyjdą za mąż, pozwalały wyrwać włos z głowy przez osobę wróżącą. Osoba ta przeciągała go przez pożyczoną od mężatki obrączkę i wpuszczała do szklanki wypełnionej do połowy wodą. Ilość uderzeń obrączki o ściankę naczynia oznaczała liczbę lat, jakie pozostały do zamążpójścia lub wiek, w którym dana osoba zmieni stan cywilny. Obliczano także kołki w płocie. Jaki jest kolek czteronasty, taki będzie przyszły mąż (garbaty, prosty itp.). Ponadto liczono schodki prowadzące do domu, szczeble drabiny, przyniesione do domu drwa w nadziei, że będzie ich do pary, gdyż wróżyło to niedaleki ślub. Licząc, powtarzano w myślach: kawaler, wdowiec, aby dowiedzieć się, jakiego stanu będzie oczekiwany małżonek²⁵.

Praktykowano wróżby dotyczące przyszłego potomstwa. Wieszano obrączkę, pierścionek lub igłę na nitce. Wróżbita podchodził do każdej osoby, trzymając nad lewą ręką każdej z nich zawieszony na nitce przedmiot. Jeśli ruchy pierścionka stawały się okrężne, oznaczały urodzenie się córki, jeśli przedmiot poruszał się wahadłowo – wskazywał syna, gdy pozostawał w bezruchu, oznajmiał brak dzieci w przyszłości. W panieńskich wróżbach o miłości i małżeństwie pomocne okazywały się także różne przedmioty, zwłaszcza gdy występowały parzyście, bo oznaczały szybkie skojarzenie małżeństwa. Podpa-

K. B a r t o s z e w s k i. *Adwent*. III. *W tradycji polskiej*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 1. Red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski. Lublin 1973 kol. 114; N o w a k. *Adwent i Boże Narodzenie* s. 91-96; K u p i s i ń s k i. *Adwent i Boże Narodzenie* s. 36-38.

²⁵ Według informacji T. K., J. G. z Białaczowa; M. K. z Żarnowa; A. W., S. Ż. z Miedznej Drewnianej; F. K., J. W. z Brudzewic; S. A. ze Straszowej Woli; Z. K. z Ciepłowa; J. K., W. K. z Branicy; C. G., W. S. ze Żdżar; Z. Ch., I. K., H. Ż. z Przedmieścia Bliższego. Zob. też Z a d r o ż y ń s k a. *Światy, zaświaty* s. 47; K r u k. *Zwyczajy, obrzędy oraz wierzenia* s. 43 n.; Z a l e s k i. *Rok kościelny* s. 540; O g r o d o w s k a. *Święta polskie* s. 328-333; M. K u c z e r e n k o. *Zwyczajy, obrzędy oraz wierzenia adwentowe i bożonarodzeniowe w parafii Gwizdów*. Gwizdów 1999 s. 36.

lano na przykład zwinięte dwa kłębki kądzieli (symbolizujące pannę i wybranego kawalera), jeśli ich dym się połączył i płonął razem, to wróżył dozoną miłość i udane małżeństwo²⁶.

Na kresach wschodnich dziewczęta wysiewały w garnkach albo na środku pola ziarna lnu lub konopi, które wiązano z kobiecą płodnością. Zasiewy nazywano poletkami lub ogrodami św. Andrzeja. Na Łemkowszczyźnie dziewczęta siały len lub konopie na ścieżce prowadzącej do domu. Chcąc znaleźć w miarę szybko kandydata na męża, zagrabiały zasiew męskimi spodniami, wypowiadając nad nim zaklęcia: „Święty Andrzeju dobrodzieju, ja na ciebie len (konopie) sieję, daj mi znać, z kim go będę rwać”. W praktykach tych nie chciano jedynie wywołać snu o narzeczonym, miały one także zapewnić młodym kobietom zdrowie, siły witalne i płodność, szczęście w miłości, małżeństwie i macierzyństwie²⁷.

Z dniem św. Andrzeja łączono także wróżby na pogodę: „Gdy św. Andrzej ze śniegiem przybieży, to sto dni śnieg na polu leży”, „Na Andrzeja mróz, szykuj sanie, chowaj wóz”, „Kiedy na Andrzeja poleje, poproszy, cały rok nie w porę rolę moczy lub suszy”²⁸.

Dziś zwyczaj wróżenia nie jest tak powszechny, a wieczór andrzejkowy przeżywany jest przy dźwięku zabaw i dyskotek w szkołach, lokalach tanecznych. Dawniej świętowano w domach, gdzie gromadziła się młodzież i przy muzyce wiejskich muzykantów tańczono do późnych godzin nocnych. Tradycje wróżb andrzejkowych przetrwały do dnia dzisiejszego, ale nie są traktowane poważnie, przybrały formę zabawy. Stały się wesołym spotkaniem młodzieży, na którym bawią się dziewczęta i chłopcy. Nie wszystkie jednak wróżby przynosiły oczekiwane efekty, co najlepiej oddawało powiedzenie: „W Adwencie same zięcie, w karnawale nie ma wcale”²⁹.

²⁶ U r y g a. *Rok Polski* s. 194 n.; K r u k. *Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia* s. 44; O g r o d o w s k a. *Święta polskie* s. 329.

²⁷ O g r o d o w s k a. *Radość wszelkiego stworzenia* s. 5; t a ż. *Święta polskie* s. 328 n.

²⁸ Według informacji A. S., M. S., H. S., J. S. z Ludwinowa. Zob. też K u p i s i ń s k i. *Adwent i Boże Narodzenie w regionie opoczyńskim* s. 37; Z a l e s k i. *Święci na każdy dzień* s. 741.

²⁹ Według informacji H. S., R. S., W. N. z Zachorzowa; Z. W., R. W. z Dąbrówki; Z. K. z Ciepłowa; J. G., J. S. z Drzewicy; W. W. z Fałkowa; J. J. z Ogonowic; J. N., J. S. z Mroczkowa Gościnnego; F. K., W. B. z Parczówka; M. T., P. G., J. S. z Wymysłowa; M. A., W. T., S. T., J. A. z Mokrzca i wielu innych respondentów. Zob. K u p i s i ń s k i. *Adwent i Boże Narodzenie w regionie opoczyńskim* s. 36; K r u k. *Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia* s. 45.

Wróżenie w wieczór andrzejkowy jest pozostałością dawnych wierzeń, kiedy uważano, że w tym dniu na ziemię przybywają dusze zmarłych. Starano się wykorzystać wieszczą potęgę zmarłych dla poznania przyszłości. Na Wołyniu wierzono, że do praktyk wróżebnych włącza się niekiedy zły duch – „czart”. Chcąc to sprawdzić, dziewczęta odkładały po obiedzie po jednym pierogu i pozostawiały na noc pod kominem, by nad ranem obserwować czy został obgryziony przez złego ducha. W obecność złych duchów, szczególnie w noc św. Andrzeja, wierzyli też Huculi i Rumuni. Huculi, chcąc zabezpieczyć swoje gospodarstwo od wiedźm i czarów, rozpalali ognie, zwane „ogień św. Andrzeja”, a stajnie i chlewy kropili wodą święconą. Rumuni w tym dniu obawiali się upiorów i wiedźm, które odbierają krowom mleko. Niemcy wierzyli, że o północy na rozstajach dróg można oglądać duchy, a nawet samego diabła, który mógł ofiarować złoto lub kwiat paproci³⁰.

Wspomnienia św. Katarzyny i św. Andrzeja przypadają na czas późnej jesieni i kończą się listopad. W okresie przedchrześcijańskim cały ten miesiąc poświęcony był różnym uroczystościom ku czci zmarłych. Wierzono, że pod koniec roku istoty nadnaturalne i przodkowie przychodzą na ziemię i kontaktują się z żyjącymi. Ich obecność na ziemi starano się wykorzystać do praktyk wróżebnych. Popularne wróżby andrzejkowe wzięły się stąd, że wraz z pierwszą niedzielą Adwentu kończy się stary, a zaczyna nowy rok liturgiczny. Zgodnie z obyczajem w ostatnim dniu starego roku wróżono na rok przyszły.

Praktyki wróżbiarskie sięgają czasów przedchrześcijańskich. Chęć poznania przyszłości zawsze zajmuje człowieka, w szczególności młodego, który pragnie odczytać swe powołanie, poznać konkretną osobę, z którą założy rodzinę (w przypadku małżeństw). Oprócz wróżb matrymonialnych wielką popularnością cieszyły się wróżby meteorologiczne. Znaczną uwagę przywiązywali do nich mieszkańcy wsi, gdyż od pogody zależało, jakie będą plony w przyszłym roku (suchy czy mokry, urodzajny czy też nie). Dlatego istniało wiele przysłów i przepowiedni, które łączono ze wspomnieniami poszczególnych świętych. Niejednokrotnie święci nie mieli nic wspólnego z tymi zwyczajami, ale dla mieszkańców wsi stanowili istotny moment w kalendarzu agrarnym czy gospodarczym. Przedchrześcijańskie zwyczaje i obrzędy roku agrarnego skrzętnie pielęgnowane przez pokolenia, bo niosące mądrość sprawdzoną

³⁰ Z a w i s t o w i c z. *Wróżby w wigilię św. Andrzeja i św. Katarzyny* s. 2 n.; K l i n g e r. *Doroczne święta ludowe* s. 85 n.; Z. K u p i s i Ń s k i. *Śmierć jako wydarzenie eschatyczne. Zwyczaje, obrzędy i wierzenia pogrzebowe oraz zaduszkowe mieszkańców regionu opoczyńskiego i radomskiego*. Lublin 2007 s. 249.

przez wieki, po schrystianizowaniu osadzono w odpowiednich terminach kalendarza liturgicznego. W ten sposób kalendarz kościelny stał się miernikiem podejmowania i kończenia prac polowych czy gospodarczych. Przywoływanie imienia konkretnego świętego jest zjawiskiem wtórnym wobec pierwotności sfery wierzeniowo-obrzędowej mieszkańców wsi.

*

Każde przejście ze starego do nowego łączyło się z cyklami świątecznymi. W świątecznym przełomowym okresie obserwuje się ściślejsze więzi ze zmarłymi. Według tradycyjnych wierzeń ludowych zmarli przychodzą w tym czasie na ziemię. W Opoczyńskim i w innych regionach Polski uważano, że zmarli posiadli już wszelką wiedzę, niedostępną jeszcze dla żyjących, dlatego podczas wróżebnych praktyk przywoływano duchy osób zmarłych.

Przypadające o tej porze roku w czasach przedchrześcijańskich uroczystości ku czci zmarłych połączone były z uroczystościami wróżebnymi. Pod wpływem wierzeń chrześcijańskich dawne zabiegi wróżebne związane zostały z datami kościelnymi, m.in. z dniem św. Katarzyny i św. Andrzeja. W wigilię uroczystości tych świętych praktykowano matrymonialne wróżby, rzadziej występowały wróżby życia, agrarne, urodzaju czy przepowiadające pogodę. Każda z tych kategorii była łączona ze wszystkimi datami przełomowymi i uroczystościami zaduszkowymi. Wspomnienia św. Katarzyny i św. Andrzeja, przypadające w obrzędowości ludowej na moment przełomowy (koniec kalendarza kościelnego i początek nowego roku liturgicznego) sprawiły, że w obrzędowości ludowej w tym czasie dostrzega się tak bogate wierzenia w obecność na ziemi istot nadnaturalnych, zarówno dobrych, jak i tych negatywnie wpływających na życie ludzi. Pod wpływem wierzeń chrześcijańskich postacie świętych zostały wciągnięte w orbitę wierzeń ludowych nawiązujących do przedchrześcijańskich kultów.

Obecnie z dawnych wierzeń ludowych, określających ten okres jako zaduszkowy czy cechujący się wzmożoną aktywnością istot nadnaturalnych, praktycznie nic nie pozostało, a św. Katarzyna i św. Andrzej Apostoł są odbierani jako patronowie czystości przedmałżeńskiej oraz określonych zawodów. Przykład świętych jest świadectwem dla współczesnych wierzących, jak w heroiczny sposób można pójść za Chrystusem i głosić Jego Ewangelię.

BIBLIOGRAFIA

- B a r t o s e k S.: Zwyczaje, obrzędy i wierzenia adwentowe i bożonarodzeniowe w parafii Dys (archidiecezja lubelska). Lublin 2000 (mps KUL).
- B a r t o s z e w s k i K.: Adwent. III. W tradycji polskiej. W: Encyklopedia Kkatolicka. T. 1. Red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski. Lublin: TN KUL 1993 kol. 114.
- C h o d z i d ł o T., W. S z u b z d a.: Andrzej Apostoł. I. Życie i kult. W: Encyklopedia Katolicka. T. 1. Red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski. Lublin: TN KUL 1973 kol. 533.
- F e r e n c E.: Polskie tradycje świąteczne. Wyd. 3. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha 1998.
- G ę c a E. I.: Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia adwentowo-bożonarodzeniowe w parafii Jabłonna (archidiecezja lubelska). Lublin 2008 (mps KUL).
- J a n i c k a - K r z y w d a U.: Patron, atrybut, symbol. Poznań: Pallottinum 1993.
- K l i n g e r W.: Doroczne święta ludowe a tradycje grecko-rzymskie. Kraków: Gebethner i Wolff 1931.
- K o l b e r g O.: Dzieła wszystkie. T. 24: Mazowsze. Cz. 1. Kraków: PTL 1885.
- K o l b e r g O.: Dzieła wszystkie. T. 28: Mazowsze. Cz. 5. Kraków: PTL 1890.
- K o z i e r s k a G.: Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia adwentowe i bożonarodzeniowe w parafii Świętej Trójcy w Wieszowie (diecezja gliwicka). Lublin 1998 (mps KUL).
- K r u k R.: Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia adwentowe i bożonarodzeniowe w parafii pw. św. Barbary w Przeworsku (diecezja przemyska). Lublin 2003 (mps KUL).
- K u c h o w i c z Z.: Z dziejów obyczajów polskich. W wieku XVII i pierwszej połowie XVIII. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza 1957.
- K u c z e r e n k o M.: Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia adwentowe i bożonarodzeniowe w parafii Gwizdów. Gwizdów: Parafia Rzymskokatolicka w Gwizdowie 1999.
- K u c z y ń s k a - M ę d r e k J.: Andrzej Apostoł. W ikonografii. W: Encyklopedia Katolicka. T. 1. Red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski. Lublin: TN KUL 1973 kol. 533-534.
- K u p i s i ń s k i Z.: Adwent i Boże Narodzenie w regionie opoczyńskim. Studium religijności ludowej. Warszawa: Verbinum 1997.
- K u p i s i ń s k i Z.: Śmierć jako wydarzenie eschatyczne. Zwyczaje, obrzędy i wierzenia pogrzebowe oraz zaduszkowe mieszkańców regionu opoczyńskiego i radomskiego. Lublin: Wyd. KUL 2007.
- L a n d o w s k i R.: Dawnych obyczajów rok cały. Między wiarą, tradycją i obrzędem. Pelplin 2000.
- N i e w ę g ł o w s k i W.: Leksykon świętych. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN 1998.
- N o w a k J.: Adwent i Boże Narodzenie w regionie tomaszowskim. Studium religijności ludowej. Lublin: TN KUL 2003.
- O g r o d o w s k a B.: Radość wszelkiego stworzenia – rzecz o Adwencie i Bożym Narodzeniu – historia, tradycja, obyczaj Polski. Warszawa: Verbinum 2008.
- O g r o d o w s k a B.: Święta polskie. Tradycja i obyczaj. Warszawa: Alfa 1996.
- O g r o d o w s k a B.: Zwyczaje, obrzędy i tradycje w Polsce. Mały słownik. Warszawa: Verbinum 2000.
- P a p r o c k i H.: Katarzyna Aleksandryjska. II. Kult. Encyklopedia Katolicka. T. 8. Red. B. Migut i in. Lublin 2000 kol. 986-987.
- P i s z c z e k W.: Wspomnienie świętych na każdy dzień. Martyrologium. Kraków: Wydawnictwo Instytutu Teologicznego Księży Misjonarzy 2005.
- S m o l i ń s k a T.: Tradycyjne zwyczaje i obrzędy śląskie. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego 2004.

- S m o s a r s k i J.: Oblicza świąt. Warszawa: Biblioteka „Więzi” 1990.
- Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Poznań: Pallottinum 2002.
- T o m i c k i R.: Religijność ludowa. W: M. Biernacka, M. Frankowska, W. Paprocka (red.). Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej. T. 2. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1981 s. 29-70.
- U r y g a J.: Rok Polski w życiu, tradycji i obyczajach ludu. Włocławek: Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników 1998.
- Z a d r o ż y ń s k a A.: Przewodnik po tradycji. Świątowania polskie. Warszawa: Wydawnictwo Książkowe „Twój Styl” 2002.
- Z a d r o ż y ń s k a A.: Świąty, zaświaty. O tradycji świątowań w Polsce. Warszawa: Wydawnictwo Książkowe „Twój Styl” 2000.
- Z a d r o ż y ń s k a A., B r a u n K.: Zielnik polskich świątowań. Warszawa: Wydawnictwo Książkowe „Twój Styl” 2003.
- Z a l e s k i W.: Rok kościelny. Święta Pańskie, Matki Bożej, Apostołów, Świętych i Błogosławionych Pańskich oraz dni okolicznościowe. T. 2. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 1993.
- Z a l e s k i W.: Święci na każdy dzień. Łódź: Wydawnictwo Salezjańskie 1982.
- Z a w i s t o w i c z K.: Wróżby w wigilie św. Andrzeja i św. Katarzyny. „Wiedza i Życie” 8:1988 nr 11 s. 863-870.
- Z b i c i a k J.: Katarzyna Aleksandryjska. I. Życie. W: Encyklopedia Katolicka. T. 8. Red. B. Migut i in. Lublin TN KUL 2000 kol. 986.
- Z i ó ł k o w s k a M.: Szczodry wieczór, szczodry dzień: obrzędy, zwyczaje, zabawy. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydaw. 1989.

ADVENT SAINTS: CATHERINE AND ANDREW IN FOLK TRADITION

S u m m a r y

The aim of the paper is to present Saint Catharine of Alexandria and Saint Andrew in the context of country-folk religiosity and traditions. Memorials of these two Saints in the liturgy of the Roman Catholic Church fall at the end of liturgical year and the beginning of Advent. The Feasts of these two Saints also became the focal point of pre-Christian folk customs and beliefs pertaining mostly to matrimonial fortune-telling along with some magical accents. The vigil of the Feast of Saint Andrew was devoted to matrimonial predictions of young girls, whereas, the vigil of Saint Catharine's Feast Day was related to the same for young men.

The author used ethnographic data gathered during field work conducted in the Opoczno region in the years 1990-1993, and in the Opoczno and Radom regions of Poland in the years 1995-2005. The first section contains a short biography of Saint Catharine, further broadened by description of her role in county-folk customs and traditions. In the second section, Saint Andrew was introduced in similar manner.

The Feasts of these two Saints are interwoven with a wealth of folk beliefs in supernatural beings both good and malicious, which are believed to dwell on earth and affect human life. Under the influence of Christianity these two Saints have been drawn into the circle of folk beliefs, with some reference to pre-Christian cults. In present day Polish folk culture not much

is left of those old beliefs and customs, and Saint Catharine and Saint Andrew are merely perceived as Patron Saints of pre-marital chastity and specific professions. The example set by these and other Saints is relevant to the lives of the contemporary faithful thought, since it shows how one can boldly follow Christ and preach the Gospel.

Translated by Stanisław A. Wargacki SVD

Słowa kluczowe: etnograficzne badania terenowe, wróżby matrymonialne, istoty nadnaturalne, duchy przodków, zwyczaje i wierzenia ludowe, religijność ludowa, tradycja ludowa.

Key words: ethnographic fieldwork, matrimonial predictions, supernatural beings, ancestors' spirits, folk customs and beliefs, folk religiosity, folk tradition.